

Słowo wstępne

Twórczość Andrzeja Buszy należy z pewnością do najbardziej zaskakujących zjawisk we współczesnej literaturze polskiej. Wynika to przede wszystkim z oryginalności i odrębności jego uniwersalnej wizji świata, rozpoznawalnej dykcji poetyckiej czy charakterystycznego układu problemów i zagadnień, ale również ze szczególnego statusu tego twórcy, który jest pisarzem dwujęzycznym i literacko usytuowanym pomiędzy co najmniej dwoma tradycjami kulturowymi (dobrze to ilustruje pojęcie „inbetweenness”), a także z jego złożonej biografii, rozpisanej na wiele etapów wychodźczej, a później emigracyjnej drogi życia. Poeta, prozaik, tłumacz, krytyk, historyk literatury angielskiej, conradysta – pozostaje jednym z ostatnich a zarazem najciekawszych twórców powrześniowej emigracji niepodległościowej. Urodzony w Krakowie w 1938 roku, opuścił z rodzicami Polskę 17 września następnego roku, czas wojny spędził na Bliskim Wschodzie, a w latach 1947–1965 przebywał w Anglii, gdzie ukończył filologię angielską (University College w Londynie). W roku 1965 osiedlił się w Kanadzie i został wykładowcą, a później profesorem literatury angielskiej w University of British Columbia w Vancouver. W latach 1958–1962 był członkiem zespołu redakcyjnego londyńskich pism literackich: „Merkuriusz Polski – Życie Akademickie”, „Kontynenty – Nowy Merkuriusz” i „Kontynenty”, oraz grupy poetyckiej skupionej wokół tego środowiska. Jest laureatem Nagrody Fundacji im. Kościelskich (1962), Fundacji im. Władysława i Nelli Turzańskich (2005) oraz Stowarzyszenia Pisarzy Polskich za Granicą (2013). Opublikował między innymi osiem tomów poetyckich, kilkanaście opowiadań, wiele przekładów poezji polskiej na język angielski (we współpracy z Bogdanem Czaykowskim – w tym utwory Białoszewskiego, Iwaszkiewicza, Jastruna, Miłosza, Wierzyńskiego), monografię o tak zwanym polskim zapleczu Josepha

Conrada i wpływie literatury polskiej na jego pisarstwo oraz sporo artykułów poświęconych twórczości autora *Jądra ciemności*.

Niespieszna twórczość literacka Andrzeja Buszy rozwijała się w szczególnie złożonych warunkach trwania emigracji niepodległościowej i równocześnie w realiach codziennego życia imigranta, a w dodatku profesjonalnego anglisty. Początek pisarstwa Buszy określiły skomplikowane doświadczenia biograficzne, zapoczątkowane wybuchem II wojny światowej i ekspatriacją, a później brytyjska edukacja i aktywny udział w działalności polskiego środowiska młodoliterackiego w Wielkiej Brytanii. Wspólnota przeżyć polskiej młodzieży akademickiej w Londynie przyczyniła się do literackiego startu w języku ojczystym, ale zasadniczo nie wpłynęła na uformowanie postawy poety i kręgu podejmowanych przez niego problemów. Najmłodszy wśród polskich poetów „londyńskich”, od samego początku podążał własną, zorientowaną estetycznie i etycznie drogą rozwoju. Pozostawał poza głównym traktem literatury emigracyjnej, często nostalgicznej i aktywnej ideowo, nie rozliczał się ze spuścizną romantyczną czy z emigracyjnymi mitami. Uprawiał lirykę intelektualną o korzeniach awangardowych, estetycznie wysublimowaną, obrazową, ironiczną i świadomie czerpiącą z różnych źródeł tradycji. Po opuszczeniu Anglii, w sytuacji trwałego oddalenia od żywej polszczyzny, nad kanadyjskim brzegiem Pacyfiku przeszedł okres transformacji językowej, po którym wznowił uprawianie poezji, ale już w języku angielskim. Ten nowy etap twórczości poety przyniósł jej dalszy rozwój i zaowocował kolejnymi tomami. Mimo pisania głównie w języku angielskim nadal swoje utwory kierował (i wciąż kieruje) do czytelników polskich, publikując je głównie w przekładach na język polski i wersjach dwujęzycznych. Jego działalność pisarska rozdziela się zatem na dwie zasadnicze fazy: polskojęzyczną (od debiutu w 1958 roku do lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku) i późniejszą anglojęzyczną. Wprawdzie od czasu do czasu zdarza się pocie również w tym drugim okresie „przełączyć kody” i napisać wiersz po polsku, są to jednak tylko pojedyncze utwory.

Bilingwizm językowy, polifonia kulturowa i uniwersalizm to znaki rozpoznawcze pisarstwa Andrzeja Buszy. W tej perspektywie jest ono odbiciem kryzysu nowoczesności oraz niełatwych, wielokulturowych doświadczeń egzulów i nomadów XX i XXI wieku, dla których przestrzenią duchowego zakorzenienia pozostaje tradycja kultury śródziemnomorskiej. W niej mają swe źródło „koheletowy” pesymizm, melancholia i ironia jako dodatkowe, światopoglądowe i estetyczne wyróżniki jego twórczości. Poeta i uczonec ma pełną świadomość tego, że właśnie ironia jest dzisiejszym odpowiednikiem greckiej tragedii i jej

katharsis. Dlatego sięga do niej często, szukając odpowiedzi na wyzwania współczesności. Jak bowiem pisała Agata Bielik-Robson:

Grecy na wyrażenie swego przeżycia odróżnicowania mieli tragedię. My natomiast, ludzie późnej nowoczesności, mamy ironię: trop, który w zastępstwie intensywniejszych rytualnych doznań, dla nas już dzisiaj nieosiągalnych, daje nam niemal to samo¹.

Monografia ta powstała jako wspólna inicjatywa naukowa literaturoznawców z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i Uniwersytetu Rzeszowskiego. Zamieszczone w niej artykuły i szkice są próbą rozpoznania i opisania najważniejszych aspektów liryki, prozy i prac conradowskich Andrzeja Buszy. Ich autorami są badacze literatury emigracyjnej z wielu ośrodków akademickich w Polsce, a także znawcy literatury angielskiej i francuskiej z kraju i zagranicy. Różnorodność ujęć i szeroki krąg podjętych zagadnień pozwalają na wielopłaszczyznowy ogląd tej twórczości, jej kontekstów biograficznych, literackich i kulturowych, kierunków rozwoju, charakterystycznych motywów i cech poetyki indywidualnej czy specyfiki poszczególnych zbiorów.

I choć autor *Obrazów z życia Laquedema* pisał autoironicznie w zakończeniu tego cyklu: „Jesteśmy wszędzie i nigdzie”, to pozostaje nam jednak wyrazić nadzieję, że ta wieloautorska monografia pozwoli mocniej zakorzenić twórczość Andrzeja Buszy w świadomości czytelników oraz w gospodarstwie literatury polskiej XX i XXI wieku.

Marian Kisiel, Janusz Pasterski

¹ A. BIELIK-ROBSON: *Inna nowoczesność. Pytania o współczesną formułę duchowości*. Kraków 2000, s. 211–212.



Foreword

Andrzej Busza's writing unquestionably belongs to one of the strangest phenomena of contemporary Polish literature. This is due not only to the originality and distinctiveness of his universalistic worldview, his easily recognizable poetic diction, or the way he structures his arguments, but also owing to his oddity as a writer, who is bilingual and situated culturally between at least two traditions (the notion of "inbetweenness" fits his case perfectly); as well as his complicated biography, involving several variants and stages of dislocation and exilic experience. Poet, prose writer, translator, critic, historian of English literature, specializing in the life and works of Joseph Conrad – he remains one of the last surviving and, at the same time, one of the more intriguing, writers of the post-1939 emigration.

Born in Kraków in 1938, he left Poland with his family at the outbreak of the Second World War; spent the war years in the Middle East; between 1947 and 1965 he lived and received his education in England (BA Honours in English Language and Literature, followed by an MA in English Literature at University College, London). In 1965 he moved to Canada, having been appointed to the faculty of the University of British Columbia, where he taught in the Department of English and the Programme in Comparative Literature until his retirement in 2004. Earlier, when he was studying in London, he was a member of the editorial board of the literary periodical „Merkuriusz Polski – Życie Akademickie”, which became „Kontynenty – Nowy Merkuriusz”, and finally, „Kontynenty”. He also belonged to the poetic group and cultural milieu, which had formed around this publication. In 1962, he was awarded the Swiss-based Kościelski Foundation Prize for Young Writers. In subsequent years,

he received the Władysław and Nelli Turzański Foundation Award for lifetime achievement (Toronto, 2005), and the Association of Polish Writers Abroad Award for lifetime achievement (London, 2013). He has published eight volumes of poetry, a number of short fictions, and numerous translations of Polish poetry into English (often working together with Bogdan Czaykowski, among others, the poems of Białoszewski, Iwaszkiewicz, Jastrun, Miłosz, and Wierzyński). He is the author of a monograph on Conrad's Polish literary background and of many articles and essays on Conrad.

Andrzej Busza has not been prolific and works in an unhurried way, which in part is the consequence of the complications of having to live between two worlds and two languages, as well as the need to negotiate the exigencies of academic life with his serious commitment to poetry. Busza's early work drew on the tangled and at times traumatic memories of his Middle East childhood; the difficult process of assimilation in the cold climate of an English boarding school; and eventually finding a pleasure dome in literature (especially poetry), and a hothouse in the heady atmosphere of the cultural and political life of the young Polish expatriates. His engagement in things Polish was primarily literary and in due course he started writing poetry in that language, but it did not significantly form his worldview nor generate themes and issues that dominate his writing. The youngest of the Polish "London" poets, from the very beginning he had his own distinct path, with established formal and ethical bearings. He kept off the beaten track of much émigré writing, with its penchant for nostalgia and ideological commitment; he neither challenged its romantic legacy nor contested its dominant myths. He wrote intellectual, tightly structured lyric poems, in a post-avant-garde vein, formally sophisticated, richly imagistic, ironic, and consciously drawing on various traditions. After he left England to take up his teaching position in the English Department in Vancouver, Busza obviously became increasingly immersed in the English language and conversely his contact with "living" Polish diminished to some degree. A year of teaching in France confounded further his language situation. Perhaps on account of this, as well as his greater involvement in academic work, there followed several relatively fallow years as far as poetic creativity was concerned. When he finally emerged from this period of poetic silence, he began to write in English. The character of his poetry changed, becoming more discursive and thematically more wide-ranging; and Busza once again began to publish. And yet, while English had become the primary vehicle of his poetic expression, his virtual reader continues to be in essence

Polish. Most of his recent poetry has appeared either in translation or in bilingual editions. Thus, his poetic activity falls basically into two phases: a Polish one (from his first publications in 1958 until the 1980s) and the more recent English period. Although he has occasionally “switched codes”, and composed a poem in his first language, this has happened rarely, having been prompted by poetic exigencies, when a poem was built around a word or idiom for which there was no equivalent in English.

Bilingualism, cultural polyphony, and a universalist worldview are the hallmarks of Andrzej Busza’s writing. In that respect, it is a reflection of the crisis of modernity and of the perplexing, multifarious experiences of exiles and wanderers of the twentieth and twenty-first century, for whom the only ground of spiritual rootedness remains the great tradition of Mediterranean culture. Hence *Kohelet*-like pessimism, melancholy, and irony constitute additional axiological markers of Busza’s work. The poet and the thinker believes that in our time it is irony that performs a role analogous to catharsis in Ancient Greek Drama. For, as Agata Bielik-Robson writes: “The Greeks to express their experience of undifferentiated oneness had tragedy. While *we* humans of late modernity have irony: a trope, which in the place of more intense ritual experiences, no longer available to us today, gives us almost the same relief”¹. [A Different Modernity. Questions about a Contemporary Formula of Spirituality].

The Monograph is a joint enterprise by literary scholars from the University of Silesia in Katowice and the University of Rzeszów. The articles and studies which make up the book are an attempt to identify, describe and examine the main features of the poetry, prose and Conrad criticism of Andrzej Busza. The authors specialize in Polish expatriate writing and come from many academic institutions in Poland. Some, hailing from Poland as well as from abroad, are also specialists in English and French literature. The variety of approaches and the wide range of issues discussed offer a multifaceted view of Busza’s work: its biographical, literary and cultural contexts; its phases and lines of development; its dominant motifs and specific characteristics.

Although the author of *Scenes from the Life of Laquedem* writes at the end of the sequence with self irony: “we are everywhere and

¹ A. BIELIK-ROBSON: *Inna nowoczesność. Pytania o współczesną formułę duchowości*, s. 211–212.

nowhere”, the hope is that this multiauthor monograph will help to ground the work of Andrzej Busza more firmly in the consciousness and economy of Polish literature of the 20th and 21st centuries.

Marian Kisiel, Janusz Pasterski

Znaki na wodzie

Siedział siedemdziesiąt lat
na brzegu Siłce
i śledził znaki na wodzie.

Widział jak wiatr
spina białe fale
iskrami słońca
i słyszał szum deszczu
po łwach.

Żaden aniósł
nie wytłumaczył mu
tych symboli.
Nie powiedziano mu nawet
po co właściwie tu jest.

Pewnego ranka
tłum zepchnął go
do kulekowo-zielonej wody.

Utonął
zostawiając po sobie
duże koło
zdrwienia.

Zabawa w metafizykę

Na polance
pod rozstaniecznioną brozą
zewartem stokrótkę

Bóg jest
Boga nie ma
Bóg jest
Boga nie ma
Bóg jest

W palcach
zostata todyzka
i okwiat ogotocony